

SHAXS RIVOJLANISHIDA TARBIYANING O'RNI

Norboyeva Moxigul Shavkat qizi

Alfraganus universiteti,

“Pedagogika va psixologiya” kafedrası o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14916978>

Odamning ijtimoiy mavjudot sifatida shaxsga aylanishi uchun birinchi navbatda ijtimoiy muhit sharoitlari hamda tarbiya zarur. Chunki odam bu narsalar ta'siridagina inson sifatida rivojlanib, shakllanadi.

Rivojlanish - shaxsning jismoniy, aqliy va boshqa xislatlarning takomillashuvini namayon etadigan jarayon bo'lib, bunday xislatlar tug'ma, ba'zilar keyinchalik erishilgan bo'ladi. Rivojlanish mohiyatan oddiydan murakkabga qarab, quyidan esa yuqoriga, eski sifatlardan yangi holatlarga o'tib, yangilanib, yangining paydo bo'lishi, eskining esa yo'qolib borishi, miqdor o'zgarishining sifat o'zgarishiga o'tishini ifodalab kelishi mumkin.[1]

Rivojlanishning manbayi qarama-qarshiliklarning o'rtasidagi kurashdan iboratdir. Ayni vaqtda inson tirik biologik mavjudot hisoblanadi. Demak, insonning rivojlanishida tabiat rivojlanishining qonuniyatlari ham muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, shaxs bir butun mavjudot sifatida baholanar ekan, uning rivojlanishiga biologik va ijtimoiv qonuniyatlar birgalikda ta'sir etadi, ularni bir-biridan ajratib bo'lmaydi. Chunki shaxsning faoliyati, uning hayot tarzi, yoshi, bilimi, turmush tajribasi bilan birga boshqa fojiali holatlar, kasalliklar ham ta'sir etishi mumkindir. Inson butun umri davomida o'zgarib boradi. U ham ijtimoiy, ham psixik jihatdan kamolga yetadi, bunda bolaga berilayotgan tarbiya maqsadga muvofiq bo'lsa, u jamiyat a 'zosi sifatida kamol topib, murakkab ijtimoiy munosabatlar tizimida o'ziga munosib o'rin egallavdi. Chunki rivojlanish tarbiya ta'siri ostida boradi.

Tarbiya bolaga samarali ta'sir etishi uchun o'sish va rivojlanish qonuniyatlarini bilish va hisobga olish maqsadga muvofiqdir. Shunday qilib, rivojlanish va tarbiya o'rtasida ikki tomonlama aloqa mavjud.

“Tarbiya” arabcha so'z bo'lib, o'stirdi, rahbarlik qildi, isloh qildi degan ma'nolarni bildirib keladi. Islom ulamolaridan bo'lgan Rog'ib Asfihoniy tarbiyani quyidagicha ta'riflaydi: “Tarbiya bir narsani bir holdan ikkinchi holga o'tkaza borib, batamom nuqtasiga yetkazishdir. Tarbiyaning yana bir ma'nosi, insonning diniy, fikriy hamda axloqiy quvvatlarini uyg'unlik va muvozanat ila o'stirishdir”.[2] Tarbiya insonning o'z oilasi, jamoasi va jamiyatida muhim asos bo'lib xizmat qiladi, chunki hech kim o'z onasidan “yomon” bo'lib tug'ilmaydi. Tug'ilgandan keyin ham hech bir ota-ona o'z bolasini yomon inson bo'lishini xohlamaydi, balki uni ardoqlab

voyaga yetkazib, yurtga foydasi tegadigan inson bo'lishini xohlaydi. Har qanday yomonlik, gunoh ishlar esa tarbiyasizlik, bilimsizlik va ma'naviy qashshoqlikdan kelib chiqadi.

Shaxs kamolatida tarbiyaning o'rni haqida Demokritning quyidagi fikri qimmatlidir: "Insonni inson qilib o'stiruvchi narsa bu tarbiyadir". Shaxs faoliyatida ta'lim-tarbiya va ilm asosiy rol o'ynaydi. Shu tufayli inson buyuk shaxs bo'lib yetishadi. To'g'ri tarbiya insonni ilimli, bilimli, ongli, madaniyatli va ma'rifatli qilishi mumkin, hattoki, komil inson darajasigacha yuksaltiradi. Inson tarbiya orqali komillik sari "ko'kka bo'y cho'zadi" va unda eng yaxshi "yo'ldosh" hayotda olinadigan ibrat-namuna va kitob mutolaa qilish orqaligina bilimli-ma'rifatli bo'la oladi. Shaxs tarbiyasiga ta'sir etuvchi omillar.

Pedagogika, psixologiya hamda falsafa fanlarida individning shaxs sifatida rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar haqida aytiladi. Bularga irsiyat (biologik omillar), muhit (ijtimoiy omillar) hamda tarbiya kabi omillarni sanab o'tadi. Fanda esa odamning shaxs sifatida rivojlanishiga biologik va iitimoiv omillarning ta'siri o'rtasidagi munosabatni belgilashga oid munozaralar ko'p vaqtdan buyon davom etib kelmoqda. Fanda biologik vo'nalish deb nomlangan nuqtayi nazar yetakchi o'rinlardan birini egallab, uning vakillari bo'lgan Aristotel hamda Platonlar tabiiy - biologik omillarni yuqori qo'yishadi. Ular tug'ma imkonivatlar, taqdir, tole har kimning hayotdagi o'rnini belgilab beradi, deb hisoblaydilar.

D.D'yul va A.Kombe shaxs rivojlanishini biologik nuqtayi nazarda asoslab beradilar.[3] Ular rivojlanishni faqat miqdoriy o'zgarishdan iborat, deb hisoblaydilar. Naslning rolini esa absolyutlashtirib, uni inson taqdirida hal qiluvchi ahamiyatga ega deb bilishadi. Demak, bir guruh xorijiy olimlar rivojlanish jarayonini biologik (nasliv) omilga bog'laydilar. Biologik oqimga qarshi falsafiy oqim vakillari esa rivojlanishni iitimoiv omil bilan belgilaydilar. Bu oqim vakillari bola shaxsining jismoniy psixik rivojlanishi u yashaydigan muhitga bog'liq deb ko'rsatadilar.

Tarbiyaga ijtimoiy muhit orqali keladigan tarbiyaviy ta'sirlarning barchasi bilan bog'liq holda, shaxs rivojlanishiga o'z ta'sirini o'tkazadi. Bunda qulay omillardan foydalanib, salbiy ta'sirlarning kuchini ham ma'lum darajada kamaytiradi. Muhitning ta'siri stixiyali, tarbiyasining ta'siri esa maqsadga muvofiq olib boriladi. Shaxsning ijtimoiylashuvi. Shaxs iitimoiv munosabatlar jarayonida shakllanadi va rivojlanadi. Ta'lim jarayonida esa o'quvchilarga jamiyatda birga yashash bilan bog'liq bo'lgan holat va hodisalar o'rgatiladi. Bu jarayonda o'quvchi ijtimoiy munosabatlarga kirishadi va jamiyat a'zolari bilan o'zaro munosabatda bo'ladi.

Shaxsning ijtimoiylashuvi esa uzoq davom etadigan murakkab jarayonlardan biri hisoblanadi. Har qanday jamiyatning rivojlanish jarayonida ijtimoiy-axloqiy qadriyatlar, ideallar, axloqiy me'yorlar va qoidalar tizimi ishlab chiqiladi. Ijtimoiylashuv davrida har bir jamiyat a'zosi

mazkur qadriyat, ideal, me'yor va qoidalarining mohiyatini anglaydi va ularga rioya qilish asosida faoliyat yuritadi. Ijtimoiylashuv ijaravoni ichki qarama-qarshiliklarga ega. Ijtimoiylashgan shaxsning xatti-harakatlari va xulq-atvori jamiyat talablariga mos kelgan holda u bilan o'zaro uyg'unlasha olishi, salbiy ijtimoiy hodisalarga, individual rivojlanishiga to'sqinlik qiluvchi hayotiy holatlarga qarshi tura olishi kerak. Lekin hayotda ba'zan aksini ham ko'rishimiz mumkin: to'liq ijtimoiylashgan, jamiyatga kirishib ketadigan, ammo muhitda ba'zi salbiy holatlarga qarshi kurashishda faollik ko'rsata olmaydigan odamlar ham mavjud. Bu holat ko'p jihatdan butun jamiyat, tarbiya muassasalari, o'qituvchilar hamda ota-onalarga ham taalluqlidir. Tarbiyada esa qarama-qarshilik insonparvarlik g'oyasi yordamidagina bartaraf etilishi mumkin. Xulosa qilib aytganda, inson shaxs sifatida shakllanishida nafaqat tarbiya balki, ijtimoiy omillar va biologik omillar ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun ijtimoiy muhit, ta'lim-tarbiya shaxsning o'zi faol ishtirok etgandagina, uning tug'ma layoqatini uyg'otadi, iste'dod qobiliyatlarini o'stira oladi. Agar kishi o'z ishini sevsa, uning shu sohasidagi iste'dodi tezroq va kuchliroq ro'yobga chiqa boshlaydi.

REFERENCES

1. Pedagogika (pedagogika nazariyasi va tarixi) (Tuz. J.Hasanboyev) Toshkent <<Noshir>>, 2011.
2. Gulbaxor Muydinovna, Axmadxujaeva Dilnoza Ganiyeva. Ta'lim-tarbiya va shaxsning rivojlanishi. Shaxs va uning rivojlanishi. Scientific progress Volume 2 | Issue 8 | 2021 ISSN: 2181-1601. www.scientificprogress.uz
3. R.M.Mavlonova, B.Normurodova, N.Rahmonqulova. "Tarbiyaviy ishlar metodikasi". Toshkent- 2010.